

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א'

מועד קיץ תשע"ד 2014

סמל שאלון

הפתרון נכתב על ידי ירון אברמוביץ ומשה מולכו

מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

חלק 1 – לאומיות

שאלה מס' 1

סעיף א'

תמונה מס' 1 - גישה סוציאליסטית - מדינת היהודים תשמש דוגמה למדינות אחרות. תקום בה חברה יהודית "צודקת" – חברה שבה לא יהיו כל העיוותים של החברה הקפיטליסטית (ניצול וקיפוח), חברה ללא מעמדות, המבוססת על ערכי הסוציאליזם. החברה בא"י תהיה בנויה על עזרה הדדית ובעלות של העובדים על אמצעי הייצור. העם היהודי בא"י צריך להפוך לעם נורמאלי מבחינה כלכלית (ביטול "הפירמידה ההפוכה") ולהיהפך לעם יצרני ועובד בחקלאות ובתעשייה. כמובן מדובר במדינה חילונית ולא מדינה דתית.

תמונה מס' 2 – גישה דתית - תבעה לשמור על אופי פוליטי טהור של התנועה הציונית. לפי הציונות הדתית תפקידה של התנועה הציונית הוא לדאוג לעניינים חומריים-פוליטיים של העם היהודי כמו ניהול מו"מ להשגת צ'רטר ורכישת קרקעות בא"י. לכן, הם התנגדו לפעילות חינוכית-תרבותית של הציונות, מאחר וחששו לפגיעה בשלמות החינוך הדתי-מסורתי. המזרח"י ביקשו לשמור על אופייה הדתי של הציונות ועל יעדיו המדיניים של הרצל.

תמונה מס' 3 – הרצל היה קוסמופוליט-אירופי, חדור ערכים אידיאליים אירופאים. הוא מתאר את החברה שתקום בא"י בספרו אלטנוילנד (1902) כחברה שוויונית, קוסמופוליטית, בעלת מוסדות תרבות ומדע. חברה שאיננה "יהודית" אלא יותר מודרנית ו"אירופאית" באופייה. "מדינה ליהודים" ולא "מדינה יהודית". דת – הרצל הבין, כי יש לגשר בין הציונים הדתיים (שדגלו בפעילות מדינית, הסברתית וארגונית בלבד מחשש שכל יוזמה בתחום החינוך תהיה חילונית) לבין קבוצות חילוניות. מדיניותו של הרצל התאפיינה בקו של סובלנות ופשרה אשר זכתה עפ"י רוב לתמיכה רחבה.

סעיף ב'

ציונות מעשית: חובבי ציון, שהגיעו לארץ בעליות הראשונות, ביקשו ליצור "יהודי חדש". הם דגלו בהקמת חברה חלוצית בא"י. שאפו לקיים בא"י חברה יהודית, חקלאית ולאומית. עבודת האדמה החקלאית הייתה בעבורם סמל לניתוק ממאפייני היהודים בגלות (עיסוק במסחר, כסף וכד') וסמל של חיי יושר ופשטות. האיכר נתפס גם כהיפוכו של תלמיד הישיבה המעביר את ימיו בלימודי קודש בלבד. הם דגלו באימוץ העברית כשפת חול, כמאפיין נוסף של "היהודי החדש".

שאלה מס' 2

סעיף א'

- **הקונגרס הציוני הראשון (1897):** ב-29-31 באוגוסט 1897 כינס הרצל בבאזל שבשווייץ כינוס פומבי של נציגי היהודים ממדינות שונות, במטרה להקים תנועה לאומית עממית רחבה שתתמוך ברעיונותיו הציוניים. בקונגרס השתתפו צירים מרחבי הפזורה היהודית, שנבחרו על ידי המוני יהודים בארצותיהם. המושב הראשון של הקונגרס נפתח באווירת קדושה והתלהבות. הרצל ביקש מהמשתתפים להגיע בלבוש מכובד הכולל עניבה וכובע. החלטות הקונגרס שימשו בסיס לפעולות התנועה הציונית ולמטרותיה והתוו את קווי הפעולה העיקריים במסגרת **תוכנית באזל**. תוכנית זו הפכה להיות המטרה הרשמית של התנועה הציונית: **הציונות שואפת להקים בית מולדת מובטח במשפט הפלל לעם ישראל בארץ ישראל**.

פעילותו הדיפלומטית של הרצל כדי לקדם את קבלת הצ'רטר: הרצל רצה להשיג הכרה בינלאומית לתוכניותיו. באביב 1896 החל בפעילותו המדינית המתוכננת. בפעילות מדינית זו ניסה להשיג שתי מטרות: לזכות בהכרה משפטית בינלאומית במטרותיו ולקבל ערבות בינלאומיות לבעלות החוקית על ארץ ישראל (צ'רטר). ההתיישבות היהודית של יחידים או של קבוצות בודדות, כמו זו של חובבי ציון, נחשבה בעיני הרצל להתיישבות שתפר את החוק הבינלאומי ועלולה לגרום רק נזק; לשכנע את השלטונות העות'מאניים להתיר הקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל, וזאת תמורת סיוע בחיסול חובותיה הכבדים של האימפריה העות'מאנית באמצעות מימון יהודי. **המגעים עם הסולטאן העות'מאני:** המקומות הקדושים לאסלאם בארץ ישראל הקשו על הרצל את מלאכת השכנוע, וכדי לשפר את הצעותיו עמד להציע לסולטאן שתי הצעות: **בתחום הכספי** – מענק כספי גדול שיסייע לאימפריה העות'מאנית לפרוע את חובותיה הכבדים למעצמות האירופיות; **בתחום הפוליטי** – לסייע במשא ומתן עם הארמנים, שהטרידו את האימפריה העות'מאנית במאבקם לקבלת עצמאות; ביוני 1896 נסע הרצל לקושטא ושהה בה אחד-עשר יום, אולם כל ניסיונותיו החוזרים והנשנים להיפגש עם הסולטאן לא הצליחו. הסולטאן סירב אפילו לשמוע על האפשרות שיהודי ילווה כסף לקופת האימפריה. רק ב-1901 הצליח הרצל להתקבל לפגישה אצל הסולטאן הטורקי עבדול חמיד השני. בפגישתם הביע הרצל את הצעתו לעזרת היהודים בחיסול חובות תמורת מתן רישיון ליהודים להתיישב בארץ ישראל. הרצל החל לגייס כספים להסדרת חובותיה של האימפריה העות'מאנית, אולם לאכזבתו סירבו בעלי ההון היהודים בפריז, בלונדון ובווינה לתת יד לתוכניתו. חלקם התייחסו אליו באי-אמון, אחרים לא האמינו בסיכויי תוכניותיו. ביולי 1902 נסע הרצל בפעם החמישית לקושטא, אולם במהלך השיחות שם הוא הבין שהמגעים נכשלו ושהסולטאן לא רואה בהרצל שותף רציני לעסקה, וכי אין בכוונתו לסגת מהתנגדותו העקרונית להתיישבות יהודית בארץ ישראל. **המגעים הדיפלומטים עם גרמניה:** גרמניה הייתה המעצמה האירופית הראשונה שאליה פנה הרצל. עוד בראשית פעילותו הציונית ניסה הרצל להיפגש עם שליט גרמניה, הקיסר וילהלם השני, כדי לשכנעו בצדקת רעיונותיו. בסוף המאה ה-19 הייתה גרמניה המעצמה האירופית המקורבת ביותר לאימפריה העות'מאנית. גרמניה גם התנגדה להרחבת ההשפעה האנגלית במזרח התיכון. שיקולים פנימיים ובינלאומיים הביאו את וילהלם השני לתמוך במטרות הציונות: הקיסר ראה באור חיובי הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל בחסות גרמניה, מתוך הנחה כי כך ישיג דריסת רגל ראשונה באימפריה העות'מאנית המתפוררת, וכתוצאה מכך יוכל להשתלט בעתיד על שטחים נוספים. כמו כן קיווה הקיסר שיציאת היהודים מארצו תחליש את התנועות המהפכניות, שהיהודים מילאו בהן תפקידים מרכזיים. ב-2 בנובמבר 1898 הזמין הקיסר הגרמני את הרצל לפגישה. יחסו הקריר של הקיסר בפגישה הבהיר להרצל שהקיסר וילהלם נסוג מתמיכתו בתוכנית החסות הגרמנית של התיישבות יהודית בארץ ישראל. כישלון המפגשים עם גרמניה נבע מהערכה לא נכונה של הרצל לגבי התנגדותם של גורמים עוינים לתוכניתו הציונית. **המגעים הדיפלומטיים עם בריטניה:** בשנים 1881-1914 היגרו לבריטניה 25 אלף יהודים. ממדי ההגירה החלו להדאיג את ראשי השלטון הבריטי בעקבות ההתנגדות שקמה לכך בקרב הציבור הבריטי. לאחר דיונים בפרלמנט הבריטי ובעיתונות, מונתה "ועדה מלכותית" לבדיקת נושא ההגירה. בהשפעת הפעילים הציונים בבריטניה זימנה הוועדה את הרצל ביולי 1902

בתוקף היותו מנהיג התנועה הציונית, להעיד בפניה כמומחה לנושא ההגירה היהודית. הרצל ראה במציאות שנוצרה בבריטניה הזדמנות לשכנע את ראשי הממשל הבריטי לתמוך בהקמתה של מדינה יהודית. בהזדמנות זו השמיע לראשונה בפומבי רעיון, שהגה כבר קודם לכן, בדבר מתן היתר להתיישבות יהודית בקפריסין או באזור אל-עריש שבחצי האי סיני (שהיו תחת שלטון בריטי) כמקלט זמני להמוני היהודים הנרדפים.

סעיף ב'

- קושי בהשגת הצי'ארטר בפגישותיו עם הסולטאן הטורקי והקיסר הגרמני.
- חילוקי הדעות הקשים בין הזרמים השונים בתנועה הציונית לגבי הדרך הרצויה לפתרון בעיית היהודים בגולה.
- הפולמוס בתנועה הציונית על תוכנית אוגנדה והותירה את הרצל "ללא כלום בחייו"

שאלה מס' 3

סעיף א'

לפני הקמת מדינת הלאום:

שלב א': כאשר קבוצות קטנות של אינטלקטואלים מפתחות ומדגישות את רעיון הלאום. בשלב זה מתגבשת על-פי רוב השפה הלאומית הקבילה. בשלב א' איסוף שיטתי של שירה, אגדות עממיות ומוסיקה אתנית מסורתית. פעילותם של דור 'המייסדים' בשלב הראשון מקיפה בדרך כלל רק מאות בודדות של אנשים, והיא עשויה להישאר נחלתה של קבוצה קטנה במשך עשרות שנים. עם זאת, לשלב זה ישנה חשיבות מרכזית ביצירת אוסף של יצירות המייצגות דימויים עצמיים על אודות העבר, ההווה והעתיד של הקבוצה; **שלב ב':** את שלב זה מאפיינת הקמת רשת של אגודות לאומיות, שאוספות כספים, מייסדות בתי-ספר, מקימות מוזיאונים ומפרסמות כתבי-עת ועיתונים. מידת ההתרחבות של רשת ארגונית זו מהווה מדד אמין לסיכויי הצלחתו של מאבק לאומי מסוים. בשלב זה מופיעים גם ניצניה של פעילות פוליטית למען "זכויות לאומיות", אולם היא עדיין משנית לפעילות התרבותית והארגונית. מטרתם העיקרית של הפעילים בשלב ב' היא "לעורר" את ההזדהות הלאומית ה"רדומה" של בני עמם באמצעות חינוך, ספרות והשתייכות לאגודות (למשל אגודות מתעמלים, תנועות נוער, ארגוני נשים ועוד). כוונתם של הפעילים היא לשכנע מספר רב ככל האפשר מבני הקבוצה בכך, שזהותם הלאומית היא המוקד החשוב ביותר של חייהם והמפתח לחיים בעלי משמעות וביטחון. על-ידי שזירת מעגלי חייו של היחיד בפעילויות מגוונות הנושאות משמעות לאומית, בונות תנועות לאומיות בהדרגה אותה תחושה של שייכות, שהיא, כאמור, סוד הקסם של הרעיון הלאומי; **שלב ג':** זהו המעבר להזדהות חברתית רחבה עם הרעיון הלאומי והתחלתה של פעילות פוליטית נמרצת למען זכויות לאומיות. התנועה הלאומית משיגה בשלב זה אחיזה באזורים שונים ובשכבות חברתיות מגוונות ומצליחה לגייס אלפי בני אדם להפגנות כוח המוניות. משבר שלטוני, כפי שקרה למשל במרכז אירופה בשנים 9-1848 (מהפכות "אביב העמים") יכול להוות זרז למעבר לפעילות לאומית המונית.

סעיף ב' -

המאבק הלאומי האיטלקי

איטליה הייתה מחולקת לכמה מדינות, שהיו תחת שלטונם של זרים, ובעיקר האוסטרים, הצרפתים והספרדים.

השלבנים העיקריים במאבק הלאומי: עוד ב-1807 קמה תנועה חשאית וליבראלית שנקראה **"קרבונארי"** שהתכוונה למרד בצרפתים, כפי שצוין לעיל. בהמשך התרחבה השפעתה של התנועה גם לצפון איטליה; בינואר 1848, השנה שבה פרצו מהפכות לאומיות רבות באירופה ("אביב העמים"), פרץ מרד **בפלארמו**. תנועת השחרור התחזקה בעקבות ידיעות על התקוממויות נוספות שפרצו בפריז בפברואר ובווינה במרץ. ההתלהבות המהפכנית הלכה וגדלה בערי איטליה השונות; בשנת 1860 ארגן **ג'וזפה גריבלדי** צבא של אלף מתנדבים שהפליגו בשתי ספינות לכיוון סיציליה. הפלגה זו נקראה בשם **"מסע האלף"**. מסע זה הוכתר בהצלחה, ואוכלוסיית סיציליה קידמה את גריבלדי וחייליו בהתלהבות.

שאלה מס' 4

סעיף א'

אירועים פוליטיים היסטוריים מעצבים

השפעת המהפכה האמריקאית והצרפתית: המהפכה האמריקאית (רקע): במהלך המאה ה-17 הוקמו לאורך חופה המזרחי של צפון אמריקה 13 **מושבות בריטיות** ובהן שוכנו 2.5 מיליון תושבים. המושבות היו חלק בלתי-נפרד מבריטניה. כדי לממן את קופתה המתרוקנת של בריטניה החל הממשל הבריטי להטיל על המושבות האלה שורה של מסים. המסים עוררו כעס רב במושבות. תושבי המושבות שאפו לנהל את ענייניהם בעצמם, וביקשו שבריטניה תפסיק להתערב בענייניהם. היו אלה בעיקר קבוצות של משכילים שהושפעו מהרעיונות של תנועת ההשכלה באירופה. סיסמתם הייתה: **"חופש לנו, בדיוק כמו לכם!"** למלחמה בין המושבות לבין הממשל הבריטי ולהכרזת העצמאות האמריקאית הייתה השפעה עצומה באירופה. הכרזת העצמאות העניקה לאירופים את התחושה שהם חיים בתקופה שעומדים להתחולל בה שינויים גדולים. הם גם הבינו שרעיונות ההשכלה לא היו רעיונות תיאורטיים בלבד, ושאפשר ליישם אותם. המהפכה האמריקאית יצרה את **"המיתוס האמריקאי"**, שלפיו הולכת וקמה חברה חדשה, דמוקרטית יותר. האירופים החלו לחשוב על אמריקה כעל מודל של עולם העתיד; **המהפכה הצרפתית (רקע):** ערב המהפכה שרר בצרפת אי-סדר נורא, שבא לידי ביטוי בגביית מסים שנעשתה בצורה לא אחידה וכן בשיטת עונשים שונה לכל אזור. מסיבות אלה, קופתה של צרפת הייתה ריקה ערב המהפכה. לרבים היו ציפיות לשינויים מרחיקי לכת, אך עד מהרה התברר כי המלך לא יוכל לספק את רצונם של בני המעמד הבינוני, שהדרך למשרות פוליטיות הייתה חסומה בפניהם. במהפכה הצרפתית נקבע תקדים להרס **"הסדר הישן"** ולבניית מוסדות שלטוניים השואבים את סמכותם מהעם. המהפכה גרמה להפצת רעיונות המהפכה האוניברסליים **"חירות, שוויון ואחוה"** לאזורים אחרים באירופה. המהפכה הצרפתית הביאה להתעוררות לאומית, שבאה לידי ביטוי בכל תחומי החיים. חוקרים רבים רואים במהפכה הצרפתית את ראשית התפתחותה של הלאומיות המודרנית; **כיבושי נפוליאון:** אותם רעיונות שהביאו עמם כיבושי נפוליאון יצרו את ההתנגדות לכיבושו. מדובר מצד אחד בהפצת רעיונות המהפכה, ומצד שני בכיבוש

ובדיכוי המובילים למאבק עממי. עמי אירופה ניסו להסיר מעליהם את הכיבוש של נפוליאון. כך החלה שורה של התקוממויות לאומיות עממיות.

רעיונות ואידאולוגיה: השפעת רעיונות תנועת ההשכלה: מאמצע המאה ה-18 עד פרוץ המהפכה הצרפתית (1789), התרחשה בצרפת, ובעיקר בבריטניה, פריחה של רעיונות אינטלקטואליים. פריחה זו נודעה בשם "עידן האורות" (מהמילה "אור"). האור שבו מדובר הוא אור חוכמתם של הסופרים והוגי הדעות בני התקופה. זוהי תנועת ההשכלה שהיו לה שלושה מאפיינים מרכזיים: התנועה תבעה מאדם להעז ולהשתמש בשכלו כדי להוביל לקדמה, ובכך לשנות את המציאות. תנועת ההשכלה הייתה בעלת אופי ספקני, ביקורתי ואפילו עויין כלפי הדת הנוצרית; התנועה הניחה שלכל בני האדם זכויות טבעיות שוות (לחיים, לחירות ולקניין) שאינן תלויות בחסדי השלטון. המשכילים ראו בעקרון השוויון בין בני האדם ערך עליון ולחמו למען שחרור האדם מכל צורה של שעבוד; שינוי בתפיסת תפקיד השליט – על השליט להיטיב עם העם. כמו כן השתנה מקור סמכותו של השליט – העם עצמו. הירידה בחשיבותה של הדת בחיי היום-יום של האדם הביאה למשבר זהות ולחיפוש אחר מקורות חלופיים של רגש שייכות והגדרה עצמית. הלאומיות נתפסה כרגש מאחד ומגדיר; **השפעת התנועה הרומנטית:** התנועה הרומנטית טיפחה את מרכזיות הרגש במניעיהם ובדרכי פעולותיהם של בני האדם. התנועה, על כל צורותיה התרבותיות, שמה את הדגש על הרגש והלב ולא על השכל וההיגיון, והבליטה את הייחודי והאישי. התנועה טיפחה את הקשר של בני האדם עם העבר של הלאום באמצעות אגדות עם, מיתוסים, שירה ופולקלור. כך היא העניקה לאדם חשיבות רבה מזו של החברה. התנועה הרומנטית דרשה מן האדם לנטוש את החשיבה הרציונלית והורתה לו לפנות אל הלאומיות.

שינויים במצב הכלכלי חברתי: מודרניזציה וחילון- השינויים החברתיים-כלכליים (הגידול הדמוגרפי, תהליכי העיור, תהליכי התיעוש) יצרו מציאות חדשה ברוב ארצות אירופה והובילו רבים להתנתק מהמסגרות המסורתיות. כמות העובדים בערים גדלה במהירות רבה מזו של התעשייה, וכתוצאה מכך ירדה רמת החיים בערים, נוצרה אבטלה ובצידה מצוקה חריפה. תחושת הניכור של העיר הגדולה, לצד ירידת כוחה של הכנסייה ותהליכי חילון שעברו על החברה האירופית, גרמו לאנשים לחפש זהויות חדשות. מגמות החילון הלכו והתרחבו, ופחתו השפעתה ומקומה של הכנסייה כמכוונת הבלעדית של חיי הפרט והחברה. המעבר לעיר הגביר את תחושת הניתוק והניכור בסביבה החדשה. בעקבות מעבר זה התפתחה כמיהה להשתייכות למסגרות שיעניקו זהות ותחושת ביטחון. תהליכי המודרניזציה סייעו להפצת הרעיונות הלאומיים המודרניים וטיפוח התרבות הלאומית לגווניה השונים בקרב שכבות אוכלוסיה רחבות. נצפו שינויים עצומים בתחומים הבאים: חינוך להמונים, עלייה באחוז יודעי קרוא וכתוב, עיתונות, ספרות, תקשורת ותחבורה. בתקופה זו אנו עדים לעליית דור חדש של מנהיגים שמקור כוחם, השקפת עולמם ודפוסי פעילותם התאימו למציאות החדשה שנוצרה במהלך המאה ה-19.

סעיף ב'

הלאומיות האירופית (ובעיקר ארבע תנועות לאומיות: האיטלקית, הגרמנית, היוונית והפולנית) שימשה דוגמה ומקור להוגי דעות ציוניים. **תנועת השחרור היוונית**, שהגשימה את מטרותיה בשנת 1832, שימשה מודל לחיקוי. בשנות העשרים של המאה ה-19 התקוממו תושבי יוון, שהייתה חלק מן האימפריה העות'מאנית, נגד כובשיהם והשתחררו לאחר מאבק ממושך. במלחמתם לעצמאות לאומית אימצו היוונים

דימויים לאומיים עתיקים. הם שאפו להקים מחדש את האימפריה היוונית העתיקה, ומאבקם לעצמאות היה מלווה בתחייה תרבותית, אם כי מוגבלת בהיקפה. אופיו של המאבק לעצמאות לאומית ביוון, ובעיקר הפנייה לעבר ההיסטורי, שימשו מודל לחיקוי להוגי הדעות הציוניים. **תנועת השחרור הפולנית** השפיעה ישירות על יהודי פולין, ואף היו יהודים שלקחו חלק פעיל בהתקוממות האומיות הפולניות. הפולנים שאפו לאחד מחדש את כל הטריטוריות שנלקחו מהם במרוצת השנים. לכישלון ההתקוממות האומית הפולני הייתה השפעה כפולה על יהודי אירופה: מצד אחד היהודים קיבלו בהתלהבות את הרעיונות של מנהיגי התנועה האומית הפולנית (במיוחד של ההיסטוריון יואכים ללוול והמשורר אדם מיצקביץ'), ומצד שני דיכא הכישלון את שאיפתם של היהודים לכוון תנועה לאומית. קבוצה של אישים יהודים הושפעו עמוקות מרעיון האומיות המודרנית שפשט באירופה של המאה ה-19. הם היו ראשוני ההוגים בנושא האומיות היהודית שהציעו תוכניות מעשיות לפתרון בעיית היהודים (הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל). האישים הללו פעלו בשנים 1860-1874, עוד בטרם קמה התנועה הציונית, בשל כך הם נקראים **מבשרי הציונות**. בקבוצה נכללו: הרב **צבי הירש קלישר**, הרב **יהודה אלקלעי ומשה הס**.

פרק שני – ממדינת מקדש לעם הספר

שאלה מס' 5

סעיף א'

בדלנות - מלחמה בנישואי התערובת: כאמור, התופעה של נישואי התערובת בקרב שבי ציון שהגיעו מבבל בעלייה הראשונה, עם עמים נוכריים בארץ, הייתה נפוצה מאוד. בתורה קיים איסור על נישואים לאדם מעם נוכרי, בשל החשש להיטמעות הדת היהודית. גם בקרב האליטות בחברה היהודית בארץ הייתה התופעה קיימת בהיקף נרחב. תופעת נישואי התערובת נבעה מתפיסתם האוניברסאלית של שבי ציון שישבו כבר בארץ. על פי תפיסה זו יש לאפשר נישואים עם עמים מסוימים, אלה שאין התורה אוסרת על התערבות עימם במפורש, כמו למשל המצרים והאדומים מן הדור השלישי. היו אלה עמים שקיימו את פולחן אלוהי ישראל בנוסף לפולחנים של אלים אחרים. כך, סברו תומכי גישה זו, תופץ היהדות בקרב העמים אחרים. עזרא דגל בתפיסה שונה בתכלית. הוא נקט בגישה בְּדִלְנִית שביקשה לשמור על טוהר העם היהודי, כלומר עם ישראל הוא עם נבדל משאר העמים. יש למנוע את נישואי התערובת מתוך חשש של התבוללות דתית בעמים הנוכריים. עזרא אף קרע את בגדיו לאות אבל, בעקבות התופעה. עזרא חשש שהיהודים "יחקו" את העמים הנוכריים ויחלו לעבוד כמה אלילים. יש לזכור, שעזרא, כמי שעלה מבבל, דגל בדת מונותיאיסטית, כלומר אמונה באל אחד, בניגוד לעמים שישבו בארץ שדגלו בדת פוליתיאיסטית, כלומר אמונה בכמה אלים. עזרא האמין כי המשך ההיטמעות בעמים הנוכריים ונישואי התערובת יביאו אסון נוסף על עם ישראל, כמו שקרה בזמן חורבן הבית הראשון, לכן הרחיב את האיסור על כל נישואי התערובת. על היהודים, כך סבר, לחזור להיות "זרע הקודש" ו"עם סגולה", כפי שהוגדרו בזמן קבלת התורה במעמד הר סיני. עזרא הכין רשימות, כינס את העם לאסיפה, ושם דרש מבעלים של נשים נוכריות להתגרש מנשותיהם. דרישה זו התקבלה בצורה קשה וגרמה להתמרמרות בעיקר בקרב האליטות

היהודיות בארץ, שנישואי התערובת היו נפוצות בהן. החלטה זו גם הובילה למתח בין היהודים לשכניהם בארץ. לא ידוע אם הצליח עזרא בתוכניתו זו.

חיים על פי התורה - העמקת התורה בעם ישראל: עזרא ניסה להנחיל את התורה לעם ישראל באמצעות פרסום התורה בשלמותה והקראתה גם מחוץ לבית המקדש. עזרא איחד את התורה שהייתה ידועה ליהודי בבל והתורה שהייתה ידועה ליושבי הארץ. בראש השנה היה מכנס את כל העם לאסיפה גדולה ובה היה קורא בתורה כשהוא עומד בראש מגדל עץ. קריאתו של עזרא הייתה מלווה בתרגום לארמית, שהייתה אז השפה היומיומית. הדבר עורר התרגשות רבה בקרב הציבור, ורבים פרצו בבכי בזמן ההקראה. עזרא גם הוציא צווים שונים שנועדו לחייב את הקראת התורה גם בימים שני וחמישי. השופטים שמונו על ידו היו מחויבים לשפוט על פי התורה כל דבר ועניין המובא לפניהם. בתקופתו של עזרא התפתח מעמד "הסופרים" לצד מעמד הכוהנים. "הסופרים" היו מלומדים שידעו הן את השפה העברית והן את הארמית. הם היו מפוזרים ביישובים שונים ולימדו שם תורה. כמו כן, הם לימדו את העם תורה וקבעו תקנות שונות. בהדרגה הם הפכו למנהיגים רוחניים.

סעיף ב'

חתימת האמנה: לאחר השלמת הפרויקט של בניית החומות סביב ירושלים ויומיים לאחר חג הסוכות, החל נחמיה, ביחד עם עזרא, במפעל גדול עוד יותר. הוא כינס את האסיפה הגדולה, שכללה את כל חלקי העם ביהודה (הזמן המדויק לא ידוע). באסיפה זו כרת נחמיה ברית בין העם ביהודה לבין אלוהיו. כל אחד מהנוכחים היה חייב בשבועה אישית שנמסרה בטקס שעיקרו היה "טיהור רוחני". זו הייתה האמנה (מהמילה "אמן") שביטאה את אמונותיהם של נחמיה ועזרא ב"זרע הקודש" ובידולו של עם ישראל משאר העמים היושבים בארץ ישראל. זוהי אמנה דתית וחברתית בין האל לבין עמו ויש בה התחייבות לקיים את חוקי התורה. בתוך האמנה נמצאות כמה תקנות: לשמור על מצוות שנת השמיטה; לא להתחתן בנישואי תערובת עם בני עמים אחרים; להקריב, על פי גורל, קורבן עצים לבית המקדש; לקיים את מצוות התרומות לבית המקדש כדי שהכוהנים יוכלו להתפנות למלאכת הקודש; לשמור על קדושת השבת ולא לקיים בה כל עבודה ומסחר; לתרום שליש שקל בשנה לעבודת בית המקדש.

שאלה מס' 6

סעיף א'

הסיבות למרד הגדול

בשנת 44 לספירה מת המלך היהודי האחרון – אַגְרִיפָּס ה-1. ארץ ישראל שבה להיות תחת שלטון נציבים רומאים. בקרב היהודים התפשטה תחושת תסכול ואכזבה מן הבאות, וכן תחושה כי רעיון האומה היהודית ועצמאות היהודים בארצם נגוזו. כהונתם של הנציבים האחרונים, שהיו תאבי בצע ומושחתים במיוחד, הגבירו את העוינות בקרב האוכלוסייה היהודית.

בשנת 66 לספירה פרץ המרד הגדול של היהודים ברומאים, בשל הרצון העז לחזור לתקופת הזוהר של עצמאות היהודים במסגרת ממלכה יהודית בחסות רומא. עם זאת, כפי שנראה, למרד זה היו סיבות נוספות: כלכליות, חברתיות ודתיות.

הסיבות למרד הגדול

1. **הנציבים האחרונים**: נציבים אלו היו מושחתים ותאבי בצע. הם לא חששו לפגוע ברגשותיהם הדתיים של היהודים ועמדו תמיד לצד האוכלוסייה הנוכרית בארץ ישראל. להלן כמה דוגמאות לפעולותיהם של נציבים אלו:

א. **פונטיוס פילטוס** שדד את אוצרות בית המקדש.

ב. **ונטידיוס קומנוס** הורה לאחד מחייליו לקרוע ספר תורה. כמו כן, חייליו פגעו בכבודם של עולי הרגל לירושלים במהלך חג הפסח.

ג. **גסיוס פלורוס** היה הנציב הגרוע ביותר. בתקופתו התרחשו שני אירועים מרכזיים:

- בעיר קיסריה נטבחו היהודים תושבי העיר על ידי האוכלוסייה הנוכרית שישבה בה. 20 אלף יהודים נרצחו בטבח זה. פלורוס לא עשה דבר על מנת למנוע את המהומות.

- כאשר רצה פלורוס לשדוד את אוצרות בית המקדש בירושלים הוא נתקל בהתנגדות יהודית, אשר הובילה לטבח שביצעו חייליו של פלורוס ביהודי העיר.

2. **הידרדרות ביחסי יהודים-נוכרים**: הנציבים הרומאים העניקו יחס מועדף לאוכלוסייה הנוכרית שישבה בארץ ישראל עוד מראשית ימי כיבושם. יש לזכור כי המתרחש בין שתי האוכלוסיות, היהודית והנוכרית, הושפעה גם מהבדלי האמונה הגדולים בין הקבוצות. התושבים הנוכרים בזו לאמונה המונותיאיסטית של היהודים, וסברו כי עבודת האלילים היא האמונה הנכונה. כמו כן הנציב הרומאי, שקבע את מקום מושבו בקיסריה, היה תלוי בחיל העזר שהורכב מתושביה הנוכריים של ארץ ישראל. כאשר נפטר המלך אגריפס ה-1 ביזתה האוכלוסייה הנוכרית את זכרו על ידי הפגנת שמחה וחגיגות.

3. **בעיות כלכליות וחברתיות**: בחברה היהודית בארץ ישראל התקיים קיטוב גדול. בראש הסולם ניצבו המעמדות המבוססים, שהיו מורכבים מסוחרים עשירים וכן ממעמד הכוהנים. בתחתיתו של הסולם ניצבו האיכרים, שהתקשו לעמוד בעול המסים הרומאי, ורבים מהם נושלו מאדמותיהם בשל אי-יכולת לעמוד בתשלום חובותיהם. יש לזכור כי הנציבים הרומאים הצטיינו בעשיקתם של התושבים בארץ ישראל מתוך מטרה להתעשר במהלך כהונתם. היקף האבטלה היה גבוה, ורבים מצאו את עצמם חסרי יכולת לפרנס את משפחותיהם.

4. **קנאות בקרב היהודים**: המצב הקשה ששרר בארץ הביא עמו תחושות של תסכול ואכזבה. ההידרדרות הכלכלית החריפה את התחושות האלו, ורבים החלו להימשך לאמונות משיחיות. רבים החלו להאמין בביאת המשיח, שיגאל את עם ישראל מהמצב הקשה אליו הוא נקבע וכן ימגר את שלטונה המרושע של רומא. הקבוצה אשר ביטאה יותר מכל את ההקצנה בחברה היהודית הייתה ה**סיקריים**. קבוצה זו שמה לעצמה למטרה למרוד בשלטון הרומאי וכן לפעול נגד משתפי הפעולה עם

שלטון זה. הסיקריים האמינו כי אסור להשלים עם מצב של כיבוש, ויש להעדיף את המוות על חיים ללא חירות. הקורבן הראשון של הסיקריים היה הכוהן הגדול יהונתן שנרצח על ידי דקירת פגיון (סיקה, ומכאן מקור שמם של הסיקריים) לאחר ששיתף פעולה עם הנציב הרומאי פֶּלִיפּוּס.

5. **ציפייה משיחית:** הסיקריים לא היו היחידים שהלכו אחר האמונה המשיחית. בארץ ישראל קמו קבוצות נוספות, שהלכו אחר מנהיגים שהציגו עצמם כנביאים מושיעים שבידם לקרב את הגאולה. הדוגמה הבולטת ביותר הוא **ישוע**, שהחל בגיל 30 לפעול ולהטיף לגאולה הקרבה. ישוע ריפא חולים וחולל נסים, ורבים ראו בו את מלך המשיח. צליבתו של ישו על ידי הנציב פונטיוס פילטוס הפכה לימים לאחד האירועים המשמעותיים ביותר באמונת הנוצרים.

סעיף ב'

בשלב הראשון הונהג המרד על ידי קבוצה של מתונים שלא האמינה בהצלחתו. הם סברו שניתן להגיע להסדר עם הרומאים ובכך להציל את הארץ מחורבן. הדובר הבולט של קבוצה זו היה **יוסף בן מתתיהו**, שסבר כי המרד נדון לכישלון. כמו כן, נימוק נוסף היה דתי שאם רומא שולטת הרי שזה רצון האל.

שאלה מס' 7

סעיף א'

החרבת בית המקדש ושריפתה של ירושלים גרמו להלם ולאבל כבד בחברה היהודית. היה זה סיומה של תקופה בת 600 שנה, מאז נחנך של בית המקדש השני בשנת 515 לפנה"ס. חורבנם של בית המקדש ושל ירושלים סימנו את חורבנם של יסודות חשובים, שהיוו את הבסיס לחיים המדיניים והרוחניים בחברה היהודית. בשל חורבן המקדש לא היה ניתן עוד להקריב קורבנות אשר נועדו לכפר על עוונות. חדלה מלהתקיים מְשָׁרְתוֹ של הכוהן הגדול בבית המקדש. הכוהן הגדול עמד בראש המקדש וריכוז בידיו את הסמכות הרוחנית, והיה לו למעשה תפקיד משמעותי בהנהגתה של האומה. המורדים האמינו כי האל לא יתיר לרומאים להחריב את בית המקדש וכי פני הדברים ישתנו והרומאים יובסו בסופו של דבר. החברה היהודית שקעה במשבר גדול, ורבים החלו לשאול עצמם מדוע ניצחו עובדי האלילים את אלוהי ישראל. אחרים החלו לטעון כי אין עוד ערך לתפילות, משום שהן קשורות בהקרבת קורבנות בבית המקדש. שאלות אלו סימנו את הסכנות של אובדן האמונה ואובדן המנהיגות בקרב היהודים, וכן את הצורך בשיקום היהדות בלי ירושלים ובית המקדש.

סעיף ב'

הניסיון המרכזי להתמודד עם המשך קיומו של העם היהודי ללא בית המקדש התרחש ביבנה. בעיר הוקם מרכז רוחני על ידי רבן יוחנן בן זכאי וחכמים נוספים, שעזבו את ירושלים בטרם נפלה בידי הרומאים. בן זכאי היה ממחנה המתונים, ולכן הסברה היא שהשלטונות הרומאיים אפשרו לו לצאת כדי לחזק את

המחנה שתמך בשלום עם הרומאים. ביבנה ישבו חכמים עוד לפני החורבן, ולכן היא נראתה כמקום מתאים לפעילותו של בן זכאי.
בן זכאי רצה להמשיך את קיום הפולחן הדתי היהודי ללא המקדש. הוא פעל ביבנה בשנים 70-80 לספירה, והקים שם בית מדרש ובית דין.

תקנות חדשות "זכר לחורבן"

רבן יוחנן בן זכאי רצה להעלות את זכר בית המקדש כדי להמשיך לקיים את פולחן עבודת האל כפי שהיו נוהגים בבית המקדש. הוא עשה זאת באמצעים הבאים:

1. **תקיעה בשופר בראש השנה:** הכוהנים היו תוקעים בשופר בבית המקדש בראש השנה שחל בשבת. בן זכאי החזיר מנהג זה וקבע כי מותר לתקוע בשופר בראש השנה שחל בשבת.
2. **ברכת הכוהנים:** בן זכאי קבע כי בתפילת שמונה-עשרה יעלו הכוהנים לברך את העם יחפים, וזאת לזכר האיסור להיכנס בנעליים לבית המקדש.
3. **נטילת לולב:** במהלך חג הסוכות היה נהוג ליטול לולב בבית המקדש ולהקיף איתו את המזבח במשך שבעת ימי החג. בן זכאי קבע כי כל אדם ייטול לולב כזכר למקדש.

בית הכנסת

בית הכנסת הפך להיות המוקד של הפולחן היהודי. רבן יוחנן בן זכאי רצה ליצור יהדות שאינה תלויה בקיום המקדש וירושלים. כך הפכה היהדות לדת ניידת שאותה יכול היהודי לקחת לכל מקום שאליו ילך. כך בעצם התאפשר קיום היהודים בגולה בהיעדר היכולת לכפרה באמצעות הקרבת קורבן בבית המקדש.

לימוד התורה והתפילה

בבית המדרש של רבן יוחנן בן זכאי המשיכו ללמוד תורה ולהעביר פסקי הלכה שונים לישיבות ברחבי התפוצות ובארץ ישראל. ביבנה נוצרה המשכיות על ידי דור של תלמידים שהעמידו אחריהם דור נוסף של תלמידים.

ממשיכו של רבן יוחנן בן זכאי, רבן גמליאל, הוסיף את תפילת ערבית לתפילות הקיימות: שחרית ומנחה, וכך הניב להתפלל שלוש פעמים ביום בנוסח תפילה אחיד. לפני חורבן בית המקדש הייתה חובת תפילה רק בציבור, ואילו אחרי החורבן הנהיג רבן גמליאל את חובת התפילה גם ביחידות. כמו כן קבע רבן גמליאל את הנוסח הסופי לתפילת שמונה-עשרה.

פרק רביעי – ערים וקהילות בימי הביניים

שאלה מס' 8

סעיף א'

בעיר המוסלמית היו מבני ציבור ששימשו כמוסדות המרכזיים בתחומי הדת, השלטון והחינוך. למשל, המסגד המרכזי שתושבי העיר המוסלמים התכנסו בו כדי להתפלל בימי חג ומועד או בעת משבר, וכן בית המשפט ובתי ספר. מבני ציבור לא היו דבר ייחודי לעיר המוסלמית אך צורתם האדריכלית הייתה ייחודית. הדת המוסלמית אסרה להציג דמויות אנושיות בבנייה ולכן המבנים הציבוריים בערים שמרו על אחידות רבה תוך התבססות על צורות גיאומטריות עם כיתוב בערבית. כמו כן, בעיר המוסלמית נעדרו מבנים מסוימים שהיו בעיר ההלניסטית והרומית כמו פרום, בַּזִּילִיקוֹת, תיאטרונים וגימנסיונים.

סעיף ב'

הגילדות - לצד המוסדות שהוקמו בעיר בעקבות התפתחותה של האוטונומיה העירונית החלו גם ביטויים של חיי חברה משותפים בערים של ימי הביניים. בעלי המלאכה בעיר החלו להתאגד באגודות על פי משלח ידם. אגודות אלה נקראו גילדות. למשל, גילדה של סנדלרים, של מעבדי עורות ושל סוחרים יין. רק לחברי גילדה הותר להתפרנס בעיר ממשלח ידם. הבסיס להתאגדות היה האינטרסים המשותפים של העוסקים באותו התחום מול גורמים חיצוניים בנושאי שיווק וקנייה. לכל גילדה היה סמל משלה וקדוש נוצרי שמגן עליה. היו גילדות שסיפקו לחבריהן עזרה הדדית בצורה של עזרה לקבוצות חלשות כמו אלמנות ויתומים וכן לחברים בגילדה שנפצעו או חלו. בהתחלה היו אלה רק גילדות של רוכלים, סוחרים עשירים ובעלי מלאכה אך בהמשך בין אם היו אלה סוחרים עשירים ובין אם פועלים פשוטים – לכולם הייתה גילדה שיכלו להצטרף אליה כדי שתגן עליהם מפני עוולות שונות ותספק להם ביטחון כלכלי.

שאלה מס' 9

סעיף א'

העיר חולקה לרבעים שונים וכל קבוצה באוכלוסייה גרה ברובע משלה לפי מוצאם והשתייכותה הדתית. רוב האוכלוסייה התגוררה מחוץ למרכז העיר ברובעי מגורים צפופים עם רחובות וסמטאות צרים. בכל רובע היו כמה מאות או כמה אלפי תושבים והיו בו מסגד ושוק קטן לצרכים יומיומיים. רוב הדרכים בתוך רובעי המגורים הובילו לחצרות פרטיות עם בתים בני קומה אחת והיו בעצם דרכים ללא מוצא. היו רבעים שנסגרו בלילה בשער. הרבעים של עניי העיר היו רחוקים ממרכז העיר ואכלסו את המהגרים מהכפר אל העיר. המגורים ברבעים אלה היו חוויה בלתי נעימה בשל ריבוי בתי המלאכה בתחומם כמו בתי מטבחים ובתי לעיבוד עורות. מבתי מלאכה אלה עלה רעש חזק והם הפיצו ריח רע. ליד הרבעים של עניי העיר שכנו בתי הקברות. הרובע שגרו בו בני האליטה השלטונית היה מרוחק משאר הרבעים, מטעמי ביטחון.

סעיף ב'

בגדאד הופכת להיות מרכז של תיאולוגיה (חקר הדת) וקמות בה שתי תנועות חשובות שעסקו בשאלות דתיות יסודיות כמו לדוגמה: האם יש לאדם רצון חופשי? האם יש לאל תכונות אנושיות? תנועות אלה קיימו דיון באמונה האסלאמית תוך שימוש בביקורתיות ובשכלתנות. דיונים אלה מכונים פְּלֵאָם. להלן שתי התנועות המרכזיות בתקופה זו:

- 1. המַעְתָּזִלָּה:** מייצגי תנועה זו סברו שיש להוכיח את עיקרי האמונה בצורה שכלתנית. ההבנה, תוך כדי חקירה, הייתה הדבר החשוב אליו רצתה תנועה זו להגיע. היא צמחה בבגדאד במאות השמינית והתשיעית. בתחילת דרכה תמכו בה ח'ליפי בית עבאס. לתנועה זו היו גם יסודות פוליטיים כאשר הח'ליף אל-מאמון דאג לקידומה, מפני שפרשנותה הרחבה לכתבי הקודש המוסלמיים אפשרו לו מרחב פעולה גדול יותר בשלטון. הוא אף מינה אחד ממבטאיה הבולטים ביותר לתפקיד זקן השופטים. התנועה הוצאה במאה התשיעית מתחום השיפוט, כאשר זקן השופטים שמונה מקרבה הודח, וצעדיה בתחום הפוליטי הוצרו. למרות זאת המשוכה המַעְתָּזִלָּה להיות תנועה מרכזית בהגות המוסלמית וברשותה היו בתי ספר שבהם הופרתה המחשבה הדתית.
- 2. האַשְׁעֵרִיָּה:** התנועה המרכזית בזרם הסוני שגם היא ניסתה להשתמש בנימוקים שכלתניים כדי להסביר את המסורות האסלאמיות. מייסדה היה **אבו חסן אל-אשערי**.

שאלה מס' 10

סעיף א'

ראשי הישיבות הגדולות מקרב המשפחות המיוחסות או במקרים חריגים, כמו זה של רס"ג על פי גדולתם בתורה. רס"ג לא היה סגן של הגאון ולא היה מבין המשפחות המיוחסות, אך נבחר לתפקיד בשל חוכמתו ואישיותו.

סעיף ב'

רס"ג נטל חלק בפולמוסים רבים בעולם היהודי. אחד הפולמוסים המפורסמים ביותר התרחש כאשר המרכז היהודי בארץ ישראל קבע כי היום הראשון של חג הפסח ייקבע ביום ראשון וכי אין צורך בעיבור השנה. רס"ג התנגד בתוקף לכך שיחגגו את חג הפסח ביום ראשון ודרש לעבֵר את השנה כדי שיומו הראשון של חג הפסח ייקבע ביום שלישי. פולמוס זה חשף מחלוקת עמוקה יותר שהתחוללה בין המרכז היהודי בארץ ישראל לבין המרכז היהודי בבבל שאותו ייצג רס"ג. המרכז בארץ ישראל טען כי לו הסמכות לקבוע את תאריך קיום מועדי ישראל וכן אם לעבֵר את השנה, המנהיגים היהודים בארץ ישראל ראו בסמכות זו סוג של הכרה בעצמאותו של היישוב בארץ. רס"ג טען מנגד שזוהי סמכותן של הישיבות בבבל. שתי הקהילות החריפו את הפולמוס, התבצרו בעמדותיהן ואף הוציאו כל אחת נוסח משלה לתאריך שבו נחוג

חג הפסח. בסופו של הפולמוס נטו רוב הקהילות היהודיות לצידה של ההנהגה בבבל ורס"ג יצא כאשר ידו על העליונה.

שאלה מס' 11

סעיף א'

בעיר המוסלמית היו מבני ציבור ששימשו כמוסדות המרכזיים בתחומי הדת, השלטון והחינוך. למשל, המסגד המרכזי שתושבי העיר המוסלמים התכנסו בו כדי להתפלל בימי חג ומועד או בעת משבר, וכן בית המשפט ובתי ספר. מבני ציבור לא היו דבר ייחודי לעיר המוסלמית אך צורתם האדריכלית הייתה ייחודית. הדת המוסלמית אסרה להציג דמויות אנושיות בבנייה ולכן המבנים הציבוריים בערים שמרו על אחידות רבה תוך התבססות על צורות גיאומטריות עם כיתוב בערבית. כמו כן, בעיר המוסלמית נעדרו מבנים מסוימים שהיו בעיר ההלניסטית והרומית כמו פורום, בָּזִילִיקוֹת, תיאטרונים וגימנסיונים.

סעיף ב'

הגילדות - לצד המוסדות שהוקמו בעיר בעקבות התפתחותה של האוטונומיה העירונית החלו גם ביטויים של חיי חברה משותפים בערים של ימי הביניים. בעלי המלאכה בעיר החלו להתאגד באגודות על פי משלח ידם. אגודות אלה נקראו גילדות. למשל, גילדה של סנדלרים, של מעבדי עורות ושל סוחרי יין. רק לחברי גילדה הותר להתפרנס בעיר ממשלח ידם. הבסיס להתאגדות היה האינטרסים המשותפים של העוסקים באותו התחום מול גורמים חיצוניים בנושאי שיווק וקנייה. לכל גילדה היה סמל משלה וקדוש נוצרי שמגן עליה. היו גילדות שסיפקו לחבריהן עזרה הדדית בצורה של עזרה לקבוצות חלשות כמו אלמנות ויתומים וכן לחברים בגילדה שנפצעו או חלו. בהתחלה היו אלה רק גילדות של רוכלים, סוחרים עשירים ובעלי מלאכה אך בהמשך בין אם היו אלה סוחרים עשירים ובין אם פועלים פשוטים – לכולם הייתה גילדה שיכלו להצטרף אליה כדי שתגן עליהם מפני עוולות שונות ותספק להם ביטחון כלכלי.

שאלה מס' 12

סעיף א'

המסחר בערים של ימי הביניים הפגיש לא רק סוחרים וסחורות אלא גם רעיונות. הדבר בא לידי ביטוי בהקמתו של מוסד חדש החל במאה ה-11: האוניברסיטה. היה זה מוסד שהעלה את קרנה של העיר. מוסד זה התפתח מבתי ספר ששכנו ליד כנסיות ומנזרים שלא יכלו עוד לספק את הצימאון להשכלה ולידע שהתעורר בתושבי הערים באירופה. לכל אוניברסיטה ניתן כתב זכויות שהכיר בה כמוסד רשמי, אפילו כמה שנים לאחר שנפתחה, והיא בעצם הוגדרה כהתאגדות כנסייתית של מורים שמתמחים בתחומי ידע שונים כמו רפואה ומשפטים.

הגדרתה של האוניברסיטה כמוסד כנסייתי אפשרה לה להשיג מעמד אוטונומי יותר ובלתי-תלוי במוסדות העירוניים. בסופו של דבר הצליחה האוניברסיטה לקבל מעמד אוטונומי, והדבר בא לידי ביטוי בפטור מתשלום מסים וכן במשטרה פנימית משלה. כחלק מהמגמה לשמור על האופי הכנסייתי היו הסטודנטים מגלחים את שער ראשם, לובשים גלימות ונותרים רווקים כמו הכמרים. הלימודים התקיימו בשפה הלטינית והגיעו אליהם תלמידים ממקומות שונים. כל התארים ומסלולי הלימוד היו אחידים. כל הסטודנטים התחילו את לימודיהם בגיל 14-16 בפקולטה למדעי הרוח, שהייתה כמו לימודי התיכון של ימינו. בסוף מסלול הלימודים קיבלו הסטודנטים תואר מגיסטר במדעי הרוח, והיו כאלה שאף המשיכו לפקולטות הגבוהות יותר כמו רפואה ומשפטים. כמו כן, היו כאלה שנותרו באוניברסיטה לשנות לימוד רבות, הפכו לסגל ההוראה שם וקיבלו את התואר דוקטור.

מעבר להיותה מוסד לימודי הייתה האוניברסיטה גם מרכז חברתי ודתי של ערבות הדדית ובילוי משותף. במובן זה דמתה האוניברסיטה באופייה לגילדה. האוניברסיטה הראשונה הוקמה בבולוניה בשנת 1088 והתמחתה בלימודי משפטים. אחריה הוקמו אוניברסיטאות בערים נוספות, שהתמחו בתחומים אחרים כמו רפואה.

סעיף ב'

ב-1348 נוסדה על ידי קרל הרביעי האוניברסיטה של פראג שזכתה לשם אוניברסיטת קרל. הייתה זאת אחת האוניברסיטאות החשובות באירופה בתקופה זו. זה היה המוסד העליון של מערכת החינוך בבוהמיה וסטודנטים רבים שיצאו מקרבה הפכו להיות מורים.

באוניברסיטה זו למדו סטודנטים ממוצאים שונים ביניהם פולנים, סקסונים, בּוּאָרִים וצ'כים. החל מהמאה ה-15 החלה מתיחות בין הגרמנים והצ'כים סביב הבדלים בשפה. הקיסר וְצֶלָאב החליט בתחילת המאה ה-15 כי הוא נותן עדיפות ברורה לסטודנטים בעלי מוצא צ'כי. הדבר בא לידי ביטוי בצו מיוחד שפרסם. צעדו זה של וצללב גרם לנטישתה של האוניברסיטה על ידי הסטודנטים והמרצים הגרמנים.

בנוסף למתחים הלשוניים היו גם מתחים דתיים בין תומכיו של יאן הוס ותומכי האפיפיור. במאה ה-16 צצו באוניברסיטה זרמים דתיים נוספים שלא היו קתולים. תהליך זה התרחש בעקבות הרפורמציה. הקיסר פרדיננד הראשון ראה חשיבות בשיפור החינוך הקתולי בבוהמיה ולכן הזמין בשנת 1556 את מסדר הַיְשׁוּעִים לפעול באזור. לשם כך הוא נתן להם כתב פריבילגיות שהכיר באופן רשמי במעמדם. מסדר זה יצר מערכת של בתי ספר תיכוניים שבהם למדו לימודים הומניים ודקדוק. אולם משימתו העיקרית של המסדר היה להחזיר את הצעירים ובכך את משפחותיהם לחיק הדת. תוכנית הלימודים נגזרה ממטרה זו, והספרים שמהם למדו התלמידים צונזרו בהתאם לחשיבה הקתולית. הלימודים התנהלו בשפה הלטינית ובמהלכם נקראו חיבורים קלאסיים. בתי הספר של הַיְשׁוּעִים זכו להצלחה בפראג ואף החלו להתחרות באוניברסיטת קרל. גם תלמידים לא קתולים התקבלו לבתי ספר אלה ועל המורים נאסר להשפיע עליהם להמיר את דתם.

שאלה מס' 13

סעיף א'

בעיר פראג התקיים רובע יהודי מהמאה ה-12 ואילך. הרובע הופרד משאר חלקי העיר ובעצם היה רחוב אחד ראשי שזכה לכינוי "רחוב היהודים". הרובע נסגר בארבעה שערים וזכה לכינוי האיטלקי "גטו". הפרדתם של היהודים נעשתה לפי הנחיות הכנסייה וגם כדי להגן עליהם.

בתוך הגטו היו בתי קברות, והיהודים נקברו בקברים שהוכנו בהתאם למצבם הכלכלי. נבנו בו בתי כנסת כמו בית הכנסת מייזל, בית הכנסת אֶלְטֶנוֹיִשׁוֹל ובית הכנסת פנקס.

בראש הקהילה היהודית בפראג ניצב ראש הקהילה שהיו לו תפקידים רבים, ובהם איסוף כספים וכן ייצוג של הקהילה בפני המנהל הממשלתי. הקהילה היהודית בפראג הייתה מפותחת ביותר מבחינת היקפה ועוצמתה הכלכלית מבין הקהילות בבוהמיה. לצד ראש הקהילה הייתה מועצה של נציגים שביטאה את האוטונומיה שניתנה ליהודי פראג.

סעיף ב'

המהר"ל חיבר חיבורים רבים שהשפיעו על ההגות היהודית באופן עמוק ומשמעותי. המהר"ל סבר כי על עם ישראל לבדל את עצמו מהאוכלוסייה הכללית עד אשר תגיע הגאולה. הוא האמין שאסור לזרז את הגאולה וכן לא לעלות לארץ ישראל, ושהדבר רק יביא לאסון. המהר"ל העניק משמעות נשגבת לפיזורו של העם היהודי בגולה ולמצבו הפוליטי. הפיזור של עם ישראל בגלות הוא מצב שיש בו יסוד נשגב והוא מבטא את השונות של העם היהודי מעמים אחרים. את תפיסתו של המהר"ל ניתן להבין על רקע התקופה שבה נדרשו יהודי פראג לסמן את עצמם כדי שיהיה אפשר להבדיל אותם מהאוכלוסייה הכללית. המהר"ל ביטא את תפיסתו הייחודית בספרים כמו "נצח ישראל", "נתיבות עולם" ו"גור אריה".

שאלון מותאם

שאלה מס' 14

דפוסי הנהגה – מנהיגות משכילה: הן בציונות והן בתנועות לאומיות אחרות בלטו מנהיגים אינטלקטואלים: סופרים, משוררים והוגי דעות שהשפיעו על אנשים רבים. התנועה הציונית, למשל, הונהגה על ידי משכילים כמו הרצל, וייצמן ואחרים, שהיטיבו לקדם את רעיונותיהם באמצעות פרסום מאמרים, פעילות מדינית, הצבת חזון ותכנון הדרך למימושו.

שאלה מס' 15

הגורמים שסייעו בניהול המאבק הלאומי האיטלקי והגורמים שעיכבו אותו:

גורמים מעכבים: שליטי ארבע המעצמות באירופה (האוסטרים, הצרפתים והספרדים) התנגדו לתנועה

הלאומית האיטלקית. שליטי אירופה הורגלו לראות את איטליה כשטח המסומן על המפה בלבד. למעשה לא ראו בה מדינה השייכת לעם האיטלקי.

גורמים מסייעים:

1. כאשר התמנה האפיפיור **פיוס התשיעי** לתפקידו, צברה התנועה לשחרור ולאיחוד איטליה כוח, בשל שינויים ליברליים שערך האפיפיור במדינתו.
2. **הרוזן קמילו קאבור** היה השר החדש של ממלכת פנימונטה ואחד הפעילים המרכזיים לעצמאותה ולאיחודה של איטליה. קאבור פרסם את מאמריו בעיתון "התקומה" וקיבץ סביבו קבוצות אזרחים.

שאלה מס' 16

הגורמים לעלייה לארץ ישראל עד למלחמת העולם הראשונה:

1. **הפוגרומים:** בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 סבלו יהודי רוסיה מפרעות. ה"סופות בנגב" שהיו בשנת 1881 החמירו את מצבם של היהודים ועוררו אותם לחפש פתרונות אחרים. אחד הפתרונות האלה היה עלייה לארץ ישראל. גל פרעות נוסף, שהתרחש ב-1903 בקישינב, גרם לעזווע בדעת הקהל העולמית והותיר את יהודי רוסיה המומים ומתוסכלים. רבים החליטו להגר לארצות הברית ומעטים עלו לארץ ישראל.
2. **ההתעוררות הלאומית:** המשכילים היהודים נדהמו מגלי הפרעות ביהודים והתאכזבו מאדישותם של המשכילים הרוסים שלא יצאו כנגד הפורעים להגנת היהודים, וכך במקומות שונים צצו אגודות של "חובבי ציון". אגודות אלה כללו יהודים בעלי הכרה לאומית מכל הזרמים, וכך הפכה תנועת "חיבת ציון" לתנועה לאומית יהודית, שהמכנה המשותף לכל חברה היה רעיון הלאומיות היהודית והשיבה לארץ ישראל. אחת האגודות המפורסמות של "חובבי ציון" הייתה אגודת ביל"ו.
3. **כישלון מהפכת 1905:** יהודים רבים השתייכו לאגודות סוציאליסטיות ברחבי רוסיה. בשנת 1905 התחוללה מהפכה סוציאליסטית שנכשלה, ולאחר תקופה קצרה של תקוות שבו האפליה והאנטישמיות לשרור ברוסיה. כישלון המהפכה הביא יהודים רבים להאמין ברעיון של הפועל היהודי – סוציאליסט לאומי יהודי.
4. **מותו של הרצל:** הרצל נפטר ביולי 1904, ומותו עורר גל של רצון לממש את צוואתו הציונית ולעלות לארץ ישראל, וזאת נוסף למחאה כנגד תוכנית באזל ו/או תוכניות אחרות להקמת יישוב יהודי שלא בארץ ישראל.

שאלה מס' 17

ההנהגה הרשמית של התנועה הציונית, שישבה בברלין, בחרה לנקוט **בעמדה ניטרלית** ולא עמדה לצדו של אף אחד מן הגושים. לפיכך היא יזמה הקמת לשכת קשר, בקופנהגן שבדנמרק הניטרלית, לכל סניפי התנועה הציונית. כמו כן, הוקמו גם מרכזי משנה, לא רשמיים, של התנועה הציונית ב: האג, ניו-יורק ולונדון. הוחלט גם שהתנועה תאפשר לכל מרכז ציוני מקומי לפעול באופן עצמאי לפי הבנתו ועל פי הצרכים הציוניים והמקומיים בכל מדינה. עמדתה הניטרלית של המנהיגות הרשמית נבעה משלושה שיקולים:

1. היה קושי גדול בהימור מי ינצח במלחמה מפני שבמשך זמן רב הייתה המלחמה סטטית ולא הייתה בה הכרעה.
2. אי-מעורבות ציונית במלחמה תועיל למצבו של היישוב היהודי בארץ ישראל, שנשלטה בידי האימפריה העות'מאנית. ייתכן כי גם לאחר המלחמה תישאר ארץ-ישראל חלק מהאימפריה העות'מאנית.
3. מנהיגי התנועה הציונית חששו שהתקשרות ברורה עם אחד הממנות היריבים עלולה להזיק לחלקים נכבדים מהעם היהודי המפוזר בין המדינות השונות. אזרחים יהודים הצטרפו למדינות שבהן חיו, וכך נוצר מצב שעליהם להילחם אלה באלה.

שאלה מס' 18

התגובות להצהרת בלפור

התגובות הראשונות של **הציונים** היו ביטויי הערצה לבריטניה, השוואת בלפור לבניית בית המקדש השלישי. הפגנות פרו-בריטיות מלוות בחגיגות שמחה התקיימו במקומות רבים בארץ ישראל ובתפוצות. מקס נורדאו קרא לעלייה המונית. המדינה היהודית נראתה קרובה ביותר. ד"ר וייצמן ניסה למתן את סערת הרוחות באומרו שהקמת המדינה היהודית עדיין מצריכה מאמץ רב ומאבק. העם היהודי צריך עכשיו להוכיח את עצמו, ורק על ידי ליכוד השורות יהיה ניתן להתקרב אל היעד. כאן נוצר הקרע הראשון בין וייצמן המתון והזהיר, שתמך במדיניות פרו-בריטית ושל צעד אחר צעד, לבין מנהיגים ציונים אחרים, שרצו להגשים את החלום במהירות. כמו מקס נורדאו שרצה להעלות מיד חצי מיליון יהודים לארץ-ישראל.

ההתלהבות מפרסומה של הצהרת בלפור הייתה שמורה רק לקבוצות היהודים הציונים. יהודים שלא תמכו בציונות לא השתתפו בשמחה מחשש שהצהרת בלפור תביא לפגיעה בזכויותיהם במדינות מושבם. בבריטניה, לדוגמה, פעל חוג מצומצם של **יהודים משולבים** בעלי מעמד, ובראשם חבר הפרלמנט, פיליפ מאגנוס; יהודים אלה הכריזו על כוונתם לצאת למלחמה בציונות ובתנועה.

מיד אחרי פרסומה של הצהרת בלפור החלו מנהיגים ציונים, ובראשם חיים וייצמן, בפעילות מדינית בקרב **מנהיגים ערבים** "בדרג הגבוה ביותר". המטרה הייתה להגיע איתם להסכם – מתוך הנחה כי המנהיגות הערבית תהיה מעוניינת בתמיכה בין לאומית ובהון כספי שיסכימו היהודים להעניק, אם לא יתנגדו הערבים להגירה ולהתיישבות יהודית בארץ ישראל. וייצמן נפגש עם האמיר פייסל אבן חוסיין, שנחשב למייצג של הלאומיות הערבית, והם הגיעו להסכם על שיתוף פעולה ציוני-ערבי בין שני העמים. פייסל התייחס בחיוב להצהרת בלפור, אך הוסיף להסכם פסקה בכתב ידו שקבעה כי ההסכם ימומש אם וכאשר יתגשמו השאיפות הלאומיות הערביות במלואן. מאחר שתנאי זה לא התקיים, נשאר ההסכם "על הנייר" בלבד. ערביי ארץ ישראל גילו עוינות להצהרת בלפור. הם לא קיבלו את ההסכם פייסל-וייצמן, ויום פרסום

ההצהרה היה יום מועד לפורענות במהלך שנות שלטונו של המנדט הבריטי בארץ ישראל. ההצהרה פעלה כגורם מתסיס לתנועה הלאומית הערבית והיא יצאה למאבק גלוי ביישוב היהודי בארץ ישראל ובציונות.